

Bayburt Mektubu
22 Ağustos 1341 (1926)

Çok sıcak bir gündü. Güneşin kızgın ruhu kasabayı çerçeveleyen kayalıkları tutuşturmuş ve havayı o derece ağırlaştırmıştı ki teneffüs ederken kaynar bir çay içmiş gibi ciğerlerimin yandığını duyuyordum. Tarihimizin geniş fezalarına bakan çok ihtiyar (hıl-ı kal'aya) hakim ve mağrur manzarasıyla görüp geçirdiği şanlı devirlerin bilhassa türk-i anadoluya eski vatanına kavuşturan (malazgird) zaferinin büyüklük ve uluuvvü cenabı önünde Bizans imparatoru (Romans) ı hüngür hüngür ağlatan (Alp arslan)ın yadıyla sermest, cazib ve emsalsiz bir azamet içinde dinleniyor gibiydi.

İki arkadaş (Bayburd), üç saat çeken Malansa köyüne gitmek için atlarımıza bindik. Bize refakat eden (çoruh)un beyaz ve mütebessim çağılısı ile uğuldayan dar ve yüksek kayalık boğazı korkunç bir şekilde bırakılmış cesim kaya parçaları altından geçtik. Kefeli ve Güveli zadelerin şahsi teşebbüs ve müşterek gayretleri ile tesis ettikleri elektririk ve un fabrikasını geceleri (Bayburd) nur ve hayat veren ve teşvik-i sanayi kanunundan himaye bekleyen bu küçük ve fakat kıymetli beyaz kömür müessesesini gayyur sahiplerine karşı büyük bir hiss-i takdir ile meşbu olduğumuz halde bıraktık.

Sağımızda geniş yeşil bahçeleri yıkık duvarları ile harabeden evvel epeyce bir hayat ve ümran bulunduğunu gösteren(kalaardı) mahallesi, istilanın feci hatırasını Altun şarkın bir çok yerleri gibi hala saklıyordu. Yamaçlarda ve yol üzerindeki tarlalar biçilmiş, ekinleri mahallenin yanına taşınmıştı. Sekiz on kişi harman döküyordu, dinç gürbüz bir delikanlı(Zihni) merhumun şu güzel şarkısını söyleyerek kağnısıyla sap getiriyordu:

“yıkılmış çadırların göç etmiş leyla
vardımki boş kalmış yar otağları
dağı mesken etmiş biçare mecnun
akıtmış gözünden çok ırmakları

iki tarafımızda sarı yalçın dağlar çorak tepeler birbiri ardınca uzanıp gidiyordu. Vadi kapanık ve yeknesak manzarasıyla insanı sıkıyordu. Geçtiğimiz yerler ademe giden yollar gibi bomboşdu. Üç saat yürüyerek tek insane değil, ağaca rast gelmedik. Yalnız bu günkü ali medeniyetin “beyaz kömür” dediği (Çoruh) feyz ve refahın bu ihtiyar ninesi bir gözyaşı gibi akıyor. Sanki bu ıssız toprakların kimsesizliğine için için ağlıyordu.

Vatanların kıymet ve kuvvetini arazinin vüsati ile değil, istishal, a'mal ve imar kudretlerini haiz nüfusun miktarıyla ölçen bu günkü müsbet telakki(yi), varlığımızı korkunç bir düşman gibi tehdit eden bu elim ve hüsrans engiz boşluğun akibetini düşününce içimde ezakar bir sızı, bir azap duydum.

Ben bu düşüncenin tesiri altında ezilip dururken, ıssızlığı ve çıplaklığı ile can sıkıran yolumuz bir yamaca tırmandı. Önümüzdeki yeknesak manzara değişti, genişledi. Bir tarlada üç kadın harıl harıl ekin biçiyordu. At üstünde yavaş yavaş giderken bile insanı terleten bu sıcakta karnını doyurmak, vergisini vermek için yırtılırcasına uğraşan bu muhterem ve namuslu çiftçi hemşirelerini tazim ve minnetle karışık bir his ile takdis ederek yürüdük.

On beş dakika sonra harabeleri, ot ve saman yığınları ile (Malansa) görüldü. Genişçe bir ovaya karşı ağaçlıklı oldukça güzel bir köydü. Üst tarafında büyük bir kayalık vardı. Doğru yanlarına indik. Burası harman yeri idi. Çalışan kadın, erkek, çoluk çocuk olmak üzere, kırk kişiden fazla idi. Gözleri bağlı üç kişi nazar-ı dikkatimi celb etti. Birine sebebini sordum. Gözünün ağrıdığını söyledi. Sonra yanımdakilere de dikkat ettim, hepsinin gözleri çapaklı ve kanlı idi. Geçkin bir ağanın sağ gözü tamamıyla perdelenmiş, diğerin de hayır yoktu. Çeşme başında, yaşlarını beş ile yedi arasında tahmin ettiğim altı çocuk oynuyordu. Yalnız birinin gözleri hasta değildi. Dinlenmek ve konuşmak için oturduğumuz odaya onbeş-yirmi kişi geldi. Aralarında gözleri sağlam ancak üç kişi bulabildim.

Bu ağalara hemen göz ağrısını açtım. (Bayburd) eczahanesinde alınacak birkaç şişe ilaç ile bu derdin önüne geçmek mümkün olduğu halde neden böyle ilerlediğini sordum. Vakit geçirmeden doktoru görmelerini söyledim. Biçareler kulak kesildi. Bu devanın, haftada bir kaç defa gidip geldikleri (Bayburd) eczahanesinde bulunduğundan haberleri yokdu. Kimileri nerede ise görünecek yanık yüzünün etrafını çerçeveleyen kırçıl ve karmakarışık sakalı üstünde rengi uçmuş ve kirli fesi ve parça parça olmuş elbisesiyle mahrum, muhannetli ve hicran zade bir hayatın tecessüm etmiş bir şekli diyebileceğim bir zavallı ezik ve derdli yüreğinden kopan bir ızdırıp feryadı gibi “ah!” effendi dedi, bu gördüğün hastalık bitirdi, kör etti. Köyün yarından fazlası bizim gibidir. Halimizi gelip gören yok, biz de işden başkaldırıp bir yere gidemeyiz”. Bu sözler erimiş bir kurşun gibi yüreğime döküldü. O dakikada kızgın bir tesir ve hicab cereyanının beynimi yaktığını duydum.

Nufusunu yüz elli kadar tahmin ettikleri ve merkezin burnunun dibinde denecek kadar yakın bu köy halkının dörtte üçü gözlerinden muzdariptir. Bu hal, mahalli hükümetin köylerle layıkıyla meşgul olmadığını isbat etmektedir. Hükümet tabibi veya sıhhiye memuru gönderilerek, herşey gibi bunun da parası yine zavallılardan faiz-i mürekkebiyle alınmak suretiyle, mikdar-ı kafi ilaç dağıtılsa, kullanılması bir kere gösterilse, korunma tarzı bir defa anlatılırdı bu biçareler şu berbad vaziyete düşermiydi?

İstanbuldan ve saraydan başka bir şey görmeyen saltanat devri, din diyerek yutturduğu hurafeler ve yalanlarla halkın iman ve basiretini bağlamış, dinen gözünü de tabiatın güzelliklerine karşı manasız bir bidatla örtmüştü. Korkarım ki bu gidişle bizim de vazifeyi iki kağıda imzalayıp havale etmekten ibaret addeden kısır telakkimiz, mesuliyeti ma-fevka yazmakla üstünden attığına kani olan kötü zihniyetimiz bu zavallıları büsbütün nimet-i basardan mahrum edecektir.

Geçenlerde beray-ı teftişe (Erzurum) geçen fezail perver hocam sıhhiye vekaleti müsteşarı fikri bey efendiden arz ettiğim gibi (Trahom) denilen bu insafsız hastalık burada bilhassa köylerde alabildiğince ilerlemiştir. Hiç kimsenin bu derd ile uğraştığı yoktur. Halbuki bu frengi, verem ve sıtma gibi müthiş beladır. Bu hastalıktan gözleri kör olanların miktarı gittikçe artmaktadır. Esaslı bir teşkilat yapıncaya kadar kaimmakam bey efendinin delalatiyle hükümet tabibi başta olmak üzere vücuda getirilecek hususi bir mücadele bu salgının önüne pek ala geçebilir. Alemdar oğlu Tevfik Bey (Cilara) köyüne götürdüğü birkaç şişe ilaç ile hastalığın hafiflediğini söyledi. Medeniyet ve tekamül yolunda ileri veya gerilik herşeyden evvel hayata verilen kıymet ile ölçüleceğinden bi haber, reisine şeref, a'zasına takdir toplayacak zevahirle uğraşan beldeye, elli bin lirayı mütacaviz varidattan bu emr-i hayır için cüzi bir şey ayıramaz mı, , haydi bundan vazgeçtik, hiç olmazsa sıhhi ve hayati hususa delalet edemez miydi? Sade köylülerin semerat-ı mesayiinden müteneffih olmak Yanlız (Bayburd) u sever görünmek iş değil. Bu gibi hayırlı teşebbüsler mübrem faaliyetlerle o hakkı ödemek, o sevgiyi isbat etmek gerekir.

Inkilabın derinleşmesi hakiki ve içtimai bir mahiyet alması ancak yeni fikirlerin, asri telakkilerin, batıl düşüncelere, eski itikatlara kahir ve mütevaffık bir şekilde galibiyeti ile mümkün olacaktır. Bu gün her köye mektep açarak halkı okutmak suretiyle bunu temin etmeye imkan yoktur. Daha, bir çok kazalarda layık-ı vechile birer mektep açılmamıştır. Bu biraz cehd ve zaman meselesidir. (İçtihad Dergisi, Şubat 1926, No: 198, ss. 3882-3884)